

TERGOV SUDYASI INSTITUTINI RIVOJLANTIRISH: "HABEAS CORPUS" TAMOYILINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY MEXANIZMLARI

Mamataliyeva Shahnoza Xushmamat qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual
huquqi kafedrası o'qituvchisi, y.f.f.d Toshkent, O'zbekiston Respublikasi

Telefon raqam: +99 890 985 89 80

Annotatsiya

Mazkur maqolada "Habeas corpus" tamoyilining huquqiy mohiyati va uning O'zbekiston Respublikasining

jinoyat-protsessual qonunchiligida tergov sudyasi instituti orqali amalga oshirilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tergov sudyasining sudga qadar ish yuritish bosqichidagi vakolatlari shaxs erkinligi, shaxsiy hayot daxlsizligi nuqtayi nazaridan baholanadi. Shuningdek, ayrim xorijiy davlatlar (Yevropa va MDH hududi) tajribasi bilan qiyosiy tahlil o'tkazilib, sud nazoratini kuchaytirishga qaratilgan institutsional va normativ takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: habeas corpus, tergov sudyasi, sud nazorati, ehtiyot chorasi, shaxs erkinligi, sudga qadar ish yuritish, proporsionallik, protsessual kafolatlar.

РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ: ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА «HABEAS CORPUS»

Маматалиева Шахноза Хушмамат кизи,

Преподаватель кафедры уголовного и процессуального права

Ташкентского государственного юридического университета

PhD (кандидат юридических наук) Ташкент, Республика Узбекистан

Тел.номер: +99 890 985 89 80

Аннотация.

В статье анализируется правовая сущность принципа «habeas corpus» и механизмы его реализации в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Узбекистан через институт следственного судьи. Полномочия следственного судьи на досудебной стадии оцениваются с точки зрения вмешательства в личную свободу, неприкосновенность частной жизни. Также проводится сравнительно-правовой анализ с использованием опыта отдельных зарубежных государств (страны Европы и СНГ), и формулируются предложения, направленные на усиление судебного контроля и развитие институциональных и нормативных механизмов защиты прав личности.

Ключевые слова: habeas corpus, следственный судья, судебный контроль, меры пресечения, личная свобода, досудебное производство, соразмерность, процессуальные гарантии.

DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF THE INVESTIGATING JUDGE: LEGAL MECHANISMS FOR IMPLEMENTING THE HABEAS CORPUS PRINCIPLE

Mamatalieva Shakhnoza Khushmamat kizi,

Lecturer of the Department of Criminal Procedural Law of

Tashkent State University of Law PhD (Doctor of Philosophy in Law),

Tashkent, Republic of Uzbekistan

Phone number: +99 890 985 89 80

Abstract

This article analyses the legal nature of the habeas corpus principle and the mechanisms of its implementation in the criminal procedure legislation of the Republic of Uzbekistan through the institution of the investigating judge. The powers of the investigating judge at the pre-trial stage are assessed from the perspective of interference with personal liberty, the right to privacy. The paper also provides a comparative legal analysis drawing on the experience of several foreign jurisdictions (European countries and CIS states) and formulates proposals aimed at strengthening judicial control and developing institutional and normative safeguards for the protection of individual rights.

Key words: habeas corpus, investigating judge, judicial control, preventive measures, personal liberty, pre-trial proceedings, proportionality, procedural safeguards.

Kirish

Huquqiy davlatda shaxs huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, shaxs erkinligi va daxlsizligi huquqi davlatning majburlov vakolatlari eng keskin namoyon bo'ladigan jinoyat protsessi sohasida alohida ahamiyat kasb etadi. Qamoqqa olish, uy qamog'i, tintuv, telefon so'zlashuvlarini eshitish, mol-mulkni xatlash kabi protsessual choralar shaxsning asosiy konstitutsiyaviy huquqlariga bevosita va sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bunday choralarni qo'llash ustidan samarali sud nazoratining mavjudligi huquqiy davlatning muhim belgisi hisoblanadi.

Xalqaro huquq va qiyosiy huquq tizimlarida shaxs erkinligini himoya qilishning universal protsessual kafolati sifatida "habeas corpus" tamoyili shakllangan. Ushbu tamoyil shaxsni faqat sud nazorati ostida va qonunda belgilangan asoslar mavjud bo'lgandagina erkinlikdan mahrum etish mumkinligini nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasida sud-huquq islohotlari doirasida tergov sudyasi institutining joriy etilishi aynan shu tamoyilni sudga qadar ish yuritish bosqichida amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan muhim qadam sifatida baholanishi mumkin.

Biroq sud nazoratining mavjudligi o'z-o'zidan uning yetarli darajada samarali ekanini anglatmaydi. Shu bois tergov sudyasi institutini "habeas corpus" tamoyili nuqtayi nazaridan chuqur huquqiy tahlil qilish, shuningdek, xorijiy tajriba bilan qiyoslash asosida uni rivojlantirish istiqbollari aniqlash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

"Habeas corpus" tamoyili tarixan shaxsni o'zboshimchalik bilan hibsga olish va asossiz ushlab turishdan himoya qilishga qaratilgan huquqiy mexanizm sifatida shakllangan. Zamonaviy talqinda ushbu tamoyil shaxs erkinligiga har qanday aralashuv faqat sud nazorati ostida, qonuniy maqsad va protsessual kafolatlar mavjud bo'lgan taqdirdagina amalga oshirilishi mumkinligini anglatadi. Mazkur tamoyilning huquqiy mohiyati shundan iboratki, davlat organlarining majburlov vakolatlari shaxs huquqlari bilan

muvozanatlashgan bo'lishi kerak. Boshqacha aytganda, jinoyat protsessida samaradorlik va tezkorlik talablari inson huquqlarini cheklash hisobiga ta'minlanmasligi lozim. "Habeas corpus" aynan shu muvozanatni saqlashga xizmat qiladigan protsessual institut sifatida namoyon bo'ladi.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu tamoyil sudni shaxs erkinligi masalalarida markaziy nazorat subyekti sifatida belgilaydi. Sud nafaqat cheklov choralariga ruxsat beruvchi organ, balki ularning zaruriyligi, asoslanganligi va muqobillari mavjudligini baholovchi mustaqil va xolis instansiya sifatida faoliyat yuritishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi 31¹-moddaga [2-<https://lex.uz/docs/-111460>] muvofiq, tergov sudyasi sudga qadar ish yuritish bosqichida shaxsning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi ustidan sud nazoratini amalga oshiradi. Uning vakolatlariga qamoqqa olish va uy qamog'i tarzidagi ehtiyot choralarini qo'llash, ularning muddatini uzaytirish, ushlab turish muddatini uzaytirish, shuningdek tintuv, mol-mulkni xatlash, telekommunikatsiya axborotini olish kabi shaxs huquqlariga jiddiy aralashuvni nazarda tutuvchi protsessual harakatlarga ruxsat berish kiradi.

Mazkur vakolatlar mazmunan uch asosiy yo'nalishga daxldor: birinchidan, shaxsning erkinligi; ikkinchidan, shaxsiy hayoti va sha'ni; uchinchidan, shaxsning mulkiy huquqlari. Demak, tergov sudyasi instituti davlatning majburlov vakolatlari bilan shaxs huquqlari o'rtasida huquqiy muvozanatni ta'minlovchi markaziy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Sudga qadar bosqichda sud nazoratining mavjudligi inson huquqlari bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Shu sababli tergov sudyasi instituti nafaqat protsessual mexanizm, balki huquqiy davlat prinsiplarini amaliy ro'yobga chiqaruvchi muhim kafolat sifatida baholanishi mumkin. Qiyosiy-huquqiy tahlil [3-<https://global.oup.com/academic/product/human-rights-in-criminal-proceedings-9780199571698>] shuni ko'rsatadiki, ko'plab davlatlarda sudga qadar bosqichda shaxs huquqlarini himoya qilishga qaratilgan maxsus sud nazorati mexanizmlari mavjud. Yevropa davlatlari amaliyotida [4-<https://intersentia.com/en/theory-and-practice-of-the-european-convention-on-human-rights.html>] (xususan, Fransiya va Germaniya huquqida) tergov sudyasi yoki unga yaqin funksiyani bajaruvchi sud organlari jinoiy ta'qib jarayonida muhim o'rin tutadi. Masalan, Fransiyada tarixan "juge d'instruction" instituti tergov ustidan sud nazoratini amalga oshiruvchi sifatida shakllangan bo'lib, u ehtiyot choralarini qo'llash va tergov harakatlariga ruxsat berish masalalarida muhim vakolatlariga ega bo'lgan. So'nggi yillardagi islohotlar natijasida bu vakolatlar qisman boshqa sud tuzilmalariga o'tkazilgan bo'lsa-da, sud nazorati g'oyasi saqlanib qolgan. Germaniya jinoyat protsessida

[5-<https://global.oup.com/academic/product/the-criminal-process-9780198804971>] esa ehtiyot choralarini qo'llash, tintuv va yashirin tergov harakatlariga ruxsat berish masalalari sud tomonidan hal qilinadi. Bu yerda sudga qadar bosqichda sud nazorati "habeas corpus" tamoyilining muhim elementi sifatida qaraladi va prokuratura faoliyati ustidan muayyan muvozanat mexanizmi vazifasini bajaradi.

MDH davlatlari tajribasiga murojaat qilinsa, masalan, Qozog'istonda tergov sudyasi instituti joriy etilib, u ehtiyot choralarini qo'llash va tergovning ayrim majburlov harakatlariga ruxsat berish vakolatiga ega bo'lgan. Rossiya Federatsiyasida esa sud ehtiyot choralarini tanlash va ularning muddatini uzaytirish masalalarini ko'rib chiqadi, shuningdek tintuv va boshqa protsessual harakatlarga sanksiya beradi. Bu modellar umumiy jihatdan sud nazoratini kuchaytirishga qaratilgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi ko'p jihatdan huquqni qo'llash amaliyotiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, turli huquq tizimlarida institutlar nomi va tashkiliy shakli turlicha bo'lishi mumkin, biroq ularning

umumiy maqsadi bir: shaxs huquqlariga jiddiy aralashuvni faqat sud nazorati ostida amalga oshirish orqali davlatning majburlov vakolatlarini cheklash.

O'zbekiston Respublikasida tergov sudyasi instituti joriy etilishi sudga qadar bosqichda sud nazoratini kuchaytirish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi. Shu bilan birga, huquqni qo'llash amaliyoti tahlili ayrim muammoli jihatlarini ham ko'rsatmoqda. Xususan, ehtiyot choralari qo'llash masalasida qamoqqa olishning ustuvor chora sifatida qo'llanilishi holatlari uchrab turishi mumkin. Bu esa qamoqqa olishning "oxirgi chora" sifatidagi huquqiy tabiatiga zid kelishi ehtimolini yuzaga keltiradi. Bundan tashqari, tintuv va maxfiy axborot olish bilan bog'liq protsessual harakatlar doirasida aralashuv chegaralarining yetarlicha aniq belgilab berilmasligi ham shaxsning xususiy hayoti daxlsizligi nuqtayi nazaridan muayyan xavflarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu jihatdan, tergov sudyasi institutini rivojlantirish faqat vakolatlar doirasini kengaytirish bilan emas, balki sud nazoratining sifat jihatidan takomillashtirilishi bilan bog'liq bo'lishi lozim.

Tergov sudyasi instituti O'zbekiston jinoyat protsessida "habeas corpus" tamoyilini amalga oshirishning muhim huquqiy mexanizmi hisoblanadi. Biroq ushbu institutning haqiqiy samaradorligi sud nazoratining mazmunan chuqur va huquqlarni real himoya qiladigan mexanizmga aylanishiga bog'liq. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, sud nazorati faqat protsessual ruxsat berish shaklida emas, balki shaxs huquqlarini cheklash doirasini toraytiruvchi va muvozanatlashtiruvchi institut sifatida ishlashi lozim. Shu bois tergov sudyasi institutini yanada rivojlantirish O'zbekiston jinoyat protsessini inson huquqlariga yo'naltirilgan zamonaviy huquqiy tizim sifatida takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi . <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi <https://lex.uz/docs/-111460>
3. Universal Declaration of Human Rights (1948) <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
4. International Covenant on Civil and Political Rights (1966) — <https://www.ohchr.org/en/instrumentsmechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR, 1950) https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
6. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni — <https://lex.uz/mact/-5534923>
7. Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/the-criminal-process-9780198804971>
8. Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford University Press — <https://global.oup.com/academic/product/human-rights-in-criminal-proceedings-9780199571698>
9. Schabas W. The European Convention on Human Rights: A Commentary. Oxford University Press — <https://global.oup.com/academic/product/the-european-convention-on-human-rights-9780199594062>
10. Van Dijk P., Van Hoof G. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Intersentia - <https://intersentia.com/en/theory-and-practice-of-the-european-convention-on-human-rights.html>

11. Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan (comparative source) - <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000231>
12. Code of Criminal Procedure of the Russian Federation (comparative source) - http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/